

Sbírka soudních rozhodnutí

STANOVISKO GENERÁLNÍHO ADVOKÁTA
GERARDA HOGANA
přednesené dne 10. září 2020¹

Věc C-336/19

**Centraal Israëlitisch Consistorie van België a další,
Unie Moskeeën Antwerpen VZW,
Islamitisch Offerfeest Antwerpen VZW,
JG,
KH,
Executief van de Moslims van België a další,
Coördinatie Comité van Joodse Organisaties van België, Section belge du Congrès juif mondial et
Congrès juif européen asbl a další
vedlejší účastníci:
LI,
vlámská vláda,
valonská vláda,
Kosher Poultry BVBA a další,
Centraal Israëlitisch Consistorie van België a další,
Global Action in the Interest of Animals VZW (GAIA)**

[žádost o rozhodnutí o předběžné otázce podaná Grondwettelijk Hof (Ústavní soud, Belgie)]

„Řízení o předběžné otázce – Nařízení (ES) č. 1099/2009 – Ochrana zvířat při usmrcování – Článek 4 odst. 1 – Požadavek, aby byla zvířata usmrcována pouze po omráčení – Výjimka – Článek 4 odst. 4 – Zvláštní metody porážky stanovené náboženskými obřady – Článek 26 – Přísnější vnitrostátní předpisy – Členským státem stanovený zákaz porážky bez předchozího omráčení – Porážka dle zvláštních metod stanovených náboženskými obřady – Omráčení, které je možno zvrátit a které nemá za následek smrt zvířete, nebo omráčení po podříznutí – Svoboda náboženského vyznání – Článek 10 odst. 1 Listiny“

I. Úvod

1. Projednávaná žádost o rozhodnutí o předběžné otázce vychází z pěti spojených žalob dožadujících se úplného nebo částečného zrušení decreet van het Vlaamse Gewest van 7 juli 2017 houdende wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, wat de toegelaten methodes voor het slachten van dieren betreft (nařízení Vlámského regionu ze dne 7. července 2017, kterým se mění zákon ze dne 14. srpna 1986 o ochraně a o dobrých životních podmínkách zvířat v rozsahu týkajícím se povolených metod porážky zvířat, dále také jen „napadené vnitrostátní nařízení“), které byly podány u Grondwettelijk Hof (Ústavní soud, Belgie) dne 16. ledna 2018. Tento právní předpis totiž v podstatě zakazuje porážku zvířat formou tradičních židovských a muslimských obřadů a ukládá povinnost tato zvířata před porážkou omráčit, aby bylo jejich utrpení

¹ – Původní jazyk: angličtina.

co nejmenší. Klíčovou otázkou kladenou Soudnímu dvoru je, zda je takový úplný zákaz porážky, kdy nedochází k omrácení, z hlediska unijního práva přípustný, zejména s přihlédnutím k zárukám svobody a volnosti náboženského vyznání zakotveným v Listině základních práv Evropské unie (dále jen „Listina“).

2. Dotčené žaloby byly podány Centraal Israëlitisch Consistorie van België (centrální konzistoř belgických židovských obcí) a dalšími, Unie Moskeeën Antwerpen VZW, Islamitisch Offerfeest Antwerpen VZW, JG, KH, Executief van de Moslims van België a dalšími a Coördinatie Comité van Joodse Organisaties van België VZW a dalšími (dále jen „žalobci“). Řízení se kromě žalobců účastnila řada dalších osob v postavení vedlejších účastníků, a sice LI, vlámská vláda, valonská vláda, Kosher Poultry BVBA a další a Global Action in the Interest of Animals VZW.

3. Relevantní ustanovení napadeného vnitrostátního nařízení stanoví, že obratlovce² lze usmrtit pouze po předchozím omrácení. Pokud jsou však zvířata porážena zvláštními metodami stanovenými náboženskými obřady, omrácení musí být možno zvrátit a nesmí způsobit smrt zvířete. Odchylně od povinnosti předchozího omračování zvířat, které lze zvrátit, platí, že omračování skotu poráženého zvláštními metodami stanovenými náboženskými obřady se může v současné době provádět bezprostředně po podříznutí hrdla zvířete (omrácení po podříznutí).

4. Napadené vnitrostátní nařízení tak s účinností od 1. ledna 2019 zrušilo výjimku týkající se požadavku předchozího omračování zvířat, která se do té doby uplatňovala podle vnitrostátního práva na porážky stanovené náboženskými obřady³. A právě proti tomu mají žalobci výhrady: tvrdí, že zrušení této výjimky podstatným způsobem ohrožuje klíčový aspekt jejich náboženských praktik a přesvědčení.

5. Projednávaná žádost o rozhodnutí o předběžné otázce, došla kanceláři Soudního dvora dne 18. dubna 2019, se v podstatě týká výkladu čl. 4 odst. 4 a čl. 26 odst. 2 prvního pododstavce písm. c) nařízení Rady (ES) č. 1099/2009⁴, jakož i platnosti posledně uvedeného ustanovení ve světle čl. 10 odst. 1 Listiny.

6. V tomto ohledu je potřeba uvést, že čl. 4 odst. 1 nařízení č. 1099/2009 jednoznačně stanoví, že „[z]vířata se usmrcují pouze po omrácení“. Článek 4 odst. 4 tohoto nařízení jako výjimku⁵ stanoví, že v případě, že jsou k porážce zvířat použity zvláštní metody stanovené náboženskými obřady, „se požadavky odstavce 1 neuplatňují, pokud k této porážce dochází na jatkách“. Článek 26 odst. 2 první pododstavec písm. c) nařízení č. 1099/2009 však stanoví, že členské státy mohou přijmout vnitrostátní pravidla zajišťující rozsáhlejší ochranu zvířat při usmrcování než ta, která jsou obsažena v tomto nařízení, týkající se mimo jiné porážení zvířat v souladu s čl. 4 odst. 4 tohoto nařízení.

7. Někteří žalobci před předkládajícím soudem tvrdili, že členské státy se nemohou dovolávat čl. 26 odst. 2 prvního pododstavce písm. c) nařízení č. 1099/2009 za tím účelem, aby zcela zrušily výjimku pro porážku stanovenou náboženskými obřady, která je obsažena v čl. 4 odst. 4 tohoto nařízení, nebo tuto výjimku učinily bezobsažnou. Vlámská a valonská vláda naproti tomu u předkládajícího soudu tvrdily, že čl. 26 odst. 2 první pododstavec písm. c) nařízení č. 1099/2009 zakládá výslovné oprávnění členských států odchýlit se od znění čl. 4 odst. 4 tohoto nařízení.

2 – Oblast působnosti dotčené vnitrostátní právní úpravy je omezena na obratlovce, a nezahrnuje tedy zvířata obecně. Rozsah řízení u Soudního dvora je tedy rovněž odpovídajícím způsobem omezen.

3 – Předkládající soud rovněž uvedl, že nařízením ze dne 18. května 2017, kterým se mění články 3, 15 a 16 zákona ze dne 14. srpna 1986 o ochraně a o dobrých životních podmínkách zvířat a kterým se do něj vkládá článek 45ter, přijal Valonský region pravidla, jejichž obsah se velmi blíží obsahu nařízení Vlámského regionu. Ze spisu, který má Soudní dvůr k dispozici, je rovněž zřejmé, že řada členských států stanovila obdobné zákazy usmrcování zvířat bez omrácení za účelem ochrany jejich dobrých životních podmínek.

4 – Nařízení ze dne 24. září 2009 o ochraně zvířat při usmrcování (Úř. věst. 2009, L 303, s. 1).

5 – Viz bod 18 odůvodnění nařízení č. 1099/2009, jakož i rozsudky ze dne 29. května 2018, Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen a další (C-426/16, EU:C:2018:335, body 53 a 55 až 57), a ze dne 26. února 2019, Oeuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs (C-497/17, EU:C:2019:137, bod 48).

8. Předkládající soud tak v podstatě žádá o určení, zda čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009 – jehož cílem je zajistit svobodu náboženského vyznání v souladu s čl. 10 odst. 1 Listiny⁶ – a čl. 26 odst. 2 první pododstavec písm. c) nařízení č. 1099/2009 nebrání vnitrostátnímu opatření, které zakazuje usmrcování obratlovců bez předchozího omráčení a ukládá povinnost předchozího omráčení zvířat před porážkou, které je možno zvrátit a které nemá za následek jejich smrt, nebo omráčení prováděného po podříznutí v rámci zvláštních metod porážky stanovených náboženskými obřady.

9. Projednávaná žádost o rozhodnutí o předběžné otázce poskytuje Soudnímu dvoru jedinečnou příležitost přehodnotit a dále rozvinout judikaturu Soudního dvora týkající se nařízení č. 1099/2009 a sladění cíle spočívajícího v ochraně dobrých životních podmínek zvířat s právem jednotlivce dodržovat stravovací pravidla stanovená jeho náboženstvím dle čl. 10 odst. 1 Listiny.

10. V této souvislosti je nutno připomenout, že Soudní dvůr měl v nedávné době příležitost posoudit platnost nařízení č. 1099/2009 a provést výklad některých jeho ustanovení v rozsudcích ze dne 29. května 2018, *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen a další* (C-426/16, EU:C:2018:335), a ze dne 26. února 2019, *Oeuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs* (C-497/17, EU:C:2019:137), v kontextu porážky zvířat bez předchozího omráčení, kdy je metoda porážky stanovena náboženským obřadem.

11. Uvedená rozhodnutí byla zaměřena především na výklad a platnost v čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009 zakotvené výjimky ze zákazu stanoveného v čl. 4 odst. 1 uvedeného nařízení.

12. Soudní dvůr v rozsudku ze dne 29. května 2018, *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen a další* (C-426/16, EU:C:2018:335), posoudil a nakonec potvrdil platnost požadavku na provádění rituální porážky na schválených jatkách stanoveného v čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009. V rozsudku ze dne 26. února 2019, *Oeuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs* (C-497/17, EU:C:2019:137), Soudní dvůr rozhodl, že logo Evropské unie pro ekologickou produkci nelze umísťovat na výrobky pocházející ze zvířat, která byla poražena pro účely náboženských rituálů bez předchozího omráčení, navzdory skutečnosti, že taková porážka byla povolena dle čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009. V důsledku tohoto rozhodnutí nemůže být ekologické logo Evropské unie užíváno k označení produktu, který nebyl vyprodukován za dodržení nejprísnějších norem, zejména v oblasti dobrých životních podmínek zvířat.

13. Projednávaná žádost o rozhodnutí o předběžné otázce je zaměřena poněkud odlišně, když se poprvé týká výkladu a platnosti čl. 26 odst. 2 prvního pododstavce písm. c) nařízení č. 1099/2009, který členské státy výslovně opravňuje přijmout pravidla zajišťující rozsáhlejší ochranu zvířat při usmrcování než ta, která jsou obsažena v čl. 4 odst. 4 tohoto nařízení.

14. V projednávané věci musí Soudní dvůr posoudit choulostivou otázku týkající se toho, zda a případně v jakém rozsahu může členský stát ve světle určitých vnitrostátních nález souvisejících s řádným zacházením se zvířaty přijmout opatření, jejichž cílem je poskytnout rozsáhlejší ochranu zvířatům při usmrcování, než jaká je zajišťována ustanoveními čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009, a která údajně narušují svobodu náboženského vyznání zakotvenou v čl. 10 odst. 1 Listiny. Soudní dvůr se patrně bude muset především vypořádat s otázkou, zda možnost dovážet produkty pocházející ze zvířat poražených podle zvláštních metod porážky stanovených náboženskými obřady zakotvená v čl. 26 odst. 4 nařízení č. 1099/2009 postačuje k zajištění toho, že bude právo na svobodu náboženského vyznání zachováno.

15. Před posouzením těchto otázek je však potřeba nejprve přestříhat relevantní právní předpisy a ustanovení Smlouvy.

6 – Viz bod 18 odůvodnění nařízení č. 1099/2009.

II. Právní rámec

A. Unijní právo

1. Listina a SFEU

16. Článek 10 Listiny, nadepsaný „Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání“, stanoví:

„1. Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání. Toto právo zahrnuje svobodu změnit své náboženské vyznání nebo přesvědčení, jakož i svobodu projevovat své náboženské vyznání nebo přesvědčení sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, bohoslužbou, vyučováním, prováděním úkonů a zachováváním obřadů.

[...]“

17. Článek 21 Listiny, nadepsaný „Zákaz diskriminace“, stanoví:

„1. Zakazuje se jakákoli diskriminace založená zejména na pohlaví, rase, barvě pleti, etnickém nebo sociálním původu, genetických rysech, jazyku, náboženském vyznání nebo přesvědčení, politických názorech či jakýchkoli jiných názorech, příslušnosti k národnostní menšině, majetku, narození, zdravotním postižení, věku nebo sexuální orientaci.

[...]“

18. Článek 22 Listiny, nadepsaný „Kulturní, náboženská a jazyková rozmanitost“, stanoví:

„Unie respektuje kulturní, náboženskou a jazykovou rozmanitost.“

19. Článek 52 Listiny, nadepsaný „Rozsah a výklad práv a zásad“, stanoví:

„1. Každé omezení výkonu práv a svobod uznaných touto listinou musí být stanoveno zákonem a respektovat podstatu těchto práv a svobod. Při dodržení zásady proporcionality mohou být omezení zavedena pouze tehdy, pokud jsou nezbytná a pokud skutečně odpovídají cílům obecného zájmu, které uznává Unie, nebo potřebě ochrany práv a svobod druhého.

[...]“

3. Pokud tato listina obsahuje práva odpovídající právům zaručeným Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod, jsou smysl a rozsah těchto práv stejné jako ty, které jim přikládá uvedená úmluva. Toto ustanovení nebrání tomu, aby právo Unie poskytovalo širší ochranu.

[...]“

20. Článek 13 SFEU [dříve protokol č. 33 ke Smlouvě o ES o ochraně a dobrých životních podmínkách zvířat (1997)] stanoví:

„Při stanovování a provádění politik Unie v oblastech zemědělství, rybolovu, dopravy, vnitřního trhu, výzkumu a technologického rozvoje a vesmíru zohledňují Unie a členské státy plně požadavky na dobré životní podmínky zvířat jako vnímajících bytostí; přitom zohlední právní nebo správní předpisy a zvyklosti členských států spojené zejména s náboženskými obřady, kulturními tradicemi a regionálním dědictvím.“

2. Nařízení č. 1099/2009

21. Body 2, 4, 18, 20, 43, 57, 58 a 61 odůvodnění nařízení č. 1099/2009 stanoví:

„(2) I v nejlepších možných technických podmínkách mohou být zvířata při usmrcování vystavena bolesti, úzkosti, strachu nebo jiným formám utrpení. Některé úkony související s usmrcováním mohou působit stres a každá metoda omračování má své nevýhody. Provozovatelé podniků nebo osoby podílející se na usmrcování zvířat by měli učinit nezbytná opatření, aby zabránili bolesti a minimalizovali úzkost a utrpení zvířat při porážení či usmrcování, s přihlédnutím k osvědčeným postupům v dané oblasti a k metodám povoleným podle tohoto nařízení. Z toho důvodu by měly být bolest, úzkost nebo utrpení považovány za zbytečné v případě, že provozovatelé podniků nebo osoby podílející se na usmrcování zvířat poruší některý z požadavků tohoto nařízení nebo použijí povolené postupy, aniž by zohlednili nejmodernější vývoj, a způsobí tím zvířatům nedbalostí nebo záměrně bolest, úzkost nebo utrpení.

[...]

(4) Řádné zacházení se zvířaty je ve Společenství uznávanou hodnotou, která je zakotvena v Protokolu (č. 33) o ochraně a dobrých životních podmínkách zvířat, připojeném ke Smlouvě o založení Evropského společenství (dále jen „protokol č. 33“). Ochrana zvířat při porážení a usmrcování se dotýká veřejnosti a ovlivňuje vztah spotřebitelů k zemědělským produktům. Kromě toho přispívá zlepšení ochrany zvířat při porážení ke zvýšení kvality masa a nepřímo ke zvýšení bezpečnosti při práci na jatkách.

[...]

(18) Směrnicí 93/119/ES byla stanovena odchylka od omračování zvířat v případě porážky na jatkách pro účely náboženských rituálů. Vzhledem k tomu, že právní předpisy Společenství týkající se porážky pro účely náboženských rituálů byly ve vnitrostátním právu členských států provedeny různě v závislosti na konkrétní situaci, a vzhledem k tomu, že předpisy jednotlivých členských států zohledňují aspekty, které přesahují účel tohoto nařízení, je důležité zachovat odchylku od omračování zvířat před porážkou, a přitom však ponechat určitou úroveň subsidiarity na každém členském státě. V tomto nařízení je proto respektována svoboda náboženského vyznání a právo projevit své náboženské vyznání nebo přesvědčení bohoslužbou, vyučováním, prováděním úkonů a zachováváním obřadů, jak stanoví článek 10 Listiny základních práv Evropské unie.

[...]

(20) Mnoho metod usmrcování působí zvířatům bolest. Omračení je proto nezbytné, aby zvíře ztratilo vědomí a citlivost před usmrcením nebo při něm. Měření ztráty vědomí a citlivosti zvířete je složité a musí být provedeno podle vědecky schválené metodiky. Ke zhodnocení účinnosti postupu v reálných podmínkách by však měla být prováděna kontrola pomocí ukazatelů.

[...]

(43) Porážka bez omračení vyžaduje přesné proříznutí hrdla ostrým nožem za účelem minimalizace utrpení. Kromě toho u zvířat, která po provedení řezu nejsou mechanicky znehybněna, bývá zpomalen proces vykrvení, čímž dochází ke zbytečnému prodlužování jejich utrpení. Druhy zvířat, která jsou tímto způsobem porážena nejčastěji, jsou skot, ovce a kozy. Proto by přežvýkavci porážení bez omračení měli být jednotlivě a mechanicky znehybnováni.

[...]

(57) Evropští občané očekávají, že v průběhu porážky zvířat budou dodržovány minimální požadavky v oblasti řádného zacházení se zvířaty. V některých oblastech přístup ke zvířatům také závisí na tom, jak je tato problematika v daném státě vnímána, a v některých členských státech je požadováno, aby byla ponechána v platnosti nebo byla přijata přísnější pravidla [pro] řádné zacházení se zvířaty, než jaká byla dohodnuta na úrovni Společenství. V zájmu zvířat a za předpokladu, že nedojde k ovlivnění fungování vnitřního trhu, je vhodné umožnit členským státům určitou míru pružnosti, aby ponechaly v platnosti nebo v určitých konkrétních oblastech přijaly přísnější vnitrostátní pravidla.

Je důležité zajistit, aby tato vnitrostátní pravidla nebyla členskými státy používána tak, aby se dotýkala správného fungování vnitřního trhu.

[...]

(61) Jelikož cíle tohoto nařízení, totiž zajištění harmonizovaného přístupu, pokud jde o normy v oblasti řádného zacházení se zvířaty při usmrcování, nelze uspokojivě dosáhnout na úrovni členských států, a proto jich může být z důvodu rozsahu a účinků tohoto nařízení lépe dosaženo na úrovni Společenství, může Společenství přijmout opatření v souladu se zásadou subsidiarity stanovenou v článku 5 Smlouvy. V souladu se zásadou proporcionality stanovenou v uvedeném článku je pro dosažení tohoto cíle nezbytné a vhodné stanovit konkrétní pravidla pro usmrcování zvířat z důvodu produkce potravin, vlny, kůže, kožešin nebo jiných produktů a pro související úkony. Toto nařízení nepřekračuje rámec toho, co je nezbytné pro dosažení tohoto cíle.“

22. Článek 1 nařízení č. 1099/2009, nadepsaný „Předmět a oblast působnosti“, stanoví:

„1. Toto nařízení stanoví pravidla pro usmrcování zvířat chovaných nebo držených pro produkci potravin, vlny, kůže, kožešin nebo jiných produktů, jakož i pro usmrcování zvířat za účelem depopulace a pro související úkony.

[...]“

23. Článek 2 tohoto nařízení, nadepsaný „Definice“, stanoví:

„[...]“

b) ‚souvisejícími úkony‘ [se rozumí] úkony prováděné v kontextu a v místě, v němž mají být zvířata usmrcena, jako je například manipulace se zvířaty, jejich ustájení, znehybnění, omráčení a vykrvení;

[...]

f) ‚omráčením‘ [se rozumí] každý záměrný postup, který bez způsobení bolesti vede ke ztrátě vědomí a citlivosti, včetně každého procesu, který přináší bezprostřední smrt;

g) ‚náboženským obřadem‘ [se rozumí] řada úkonů souvisejících s porážkou zvířat a stanovených některým náboženstvím;

[...]

j) ‚porážením‘ [se rozumí] usmrcování zvířat určených pro lidskou spotřebu;

[...]“

24. Článek 3 odst. 1 tohoto nařízení stanoví, že během usmrcování a souvisejících úkonů musí být zvířata ušetřena veškeré zbytečné bolesti, úzkosti nebo utrpení.

25. Článek 4 nařízení č. 1099/2009, nadepsaný „Metody omračování“, stanoví:

„1. Zvířata se usmrcejí pouze po omrácení metodami uvedenými v příloze I a v souladu se zvláštními požadavky spojenými s použitím těchto metod. Zvířata jsou až do smrti udržována v bezvědomí a ve stavu znecitlivění.

Na metody podle přílohy I, které nezpůsobují bezprostřední smrt (dále jen „prosté omrácení“), by měly co nejrychleji navazovat postupy zajišťující smrt, jako jsou vykvrvení, rozrušení centrální nervové tkáně, zabití elektrickým proudem nebo prodloužená anoxie.

[...]

4. V případě, že jsou k porážce zvířat použity zvláštní metody stanovené náboženskými obřady, se požadavky odstavce 1 neuplatňují, pokud k této porážce dochází na jatkách.“

26. Článek 26 nařízení č. 1099/2009, nadepsaný „Přísnější vnitrostátní předpisy“, stanoví:

„1. Toto nařízení nebrání členským státům, aby při jeho vstupu v platnost ponechaly v platnosti jakákoli vnitrostátní pravidla, jejichž cílem je zajištění rozsáhlejší ochrany zvířat při usmrcování.

Před 1. lednem 2013 uvědomí členské státy o takových vnitrostátních pravidlech Komisi. Komise na ně upozorní ostatní členské státy.

2. Členské státy mohou přijmout vnitrostátní pravidla zajišťující rozsáhlejší ochranu zvířat při usmrcování než ta, která jsou obsažena v tomto nařízení, a týkající se:

[...]

c) porážení zvířat v souladu s čl. 4 odst. 2 [odst. 4] a souvisejících úkonů.

Členské státy o těchto vnitrostátních pravidlech uvědomí Komisi. Komise na ně upozorní ostatní členské státy.

[...]

4. Členský stát nesmí na svém území zakázat ani bránit uvedení produktů živočišného původu pocházejících ze zvířat usmrčených v jiném členském státě do oběhu z důvodu, že dotčená zvířata nebyla usmrcena v souladu s jeho vnitrostátními pravidly, jejichž cílem je rozsáhlejší ochrana zvířat při usmrcování.“

B. Belgické právo

27. Článek 1 napadeného vnitrostátního nařízení stanoví:

„Toto nařízení upravuje regionální záležitost.“

28. Článek 2 tohoto vnitrostátního nařízení stanoví:

„Článek 3 zákona ze dne 14. srpna 1986 o ochraně a o dobrých životních podmínkách zvířat ve znění zákona ze dne 4. května 1995, 9. července 2004, 11. května 2007 a 27. prosince 2012 se mění takto:

1° Body 13 a 14 se nahrazují tímto:

„13. usmrčení: každý úmyslně používaný postup, který má za následek smrt zvířete;

14. porážka: usmrcování zvířat určených k lidské spotřebě;“.

2° Vkládá se bod 14a, který stanoví:

„14a. omráčení: každý záměrný postup použitý na zvíře, který vede bezbolestně ke ztrátě vědomí a citlivosti, včetně všech postupů vedoucích k okamžité smrti;“

29. Článek 3 napadeného vnitrostátního nařízení stanoví:

„Ustanovení článku 15 téhož zákona se nahrazují těmito:

„1. Obratlovec může být usmrčen jedině po předchozím omráčení. Může být usmrčen pouze osobou s požadovanými znalostmi a schopnostmi tou nejméně bolestnou, nejrychlejší a nejvíce selektivní metodou.

Odchylně od odstavce 1 platí, že obratlovec může být usmrčen bez předchozího omráčení:

1° v případě vyšší moci;

2° při lovu nebo rybolovu;

3° v rámci hubení škůdců.

2. Jsou-li zvířata porážena zvláštními metodami stanovenými náboženskými obřady, omráčení musí být možné zvrátit a nesmí způsobit smrt zvířete.“ “

30. Článek 4 uvedeného nařízení stanoví:

„Ustanovení článku 16 téhož zákona ve znění zákona ze dne 4. května 1995, královského nařízení ze dne 22. února 2001 a zákona ze dne 7. února 2014 se nahrazují tímto:

„1. Vlámská vláda stanoví podmínky týkající se:

1° metod omračování a usmrcování zvířat v závislosti na okolnostech a na živočišných druzích;

2° konstrukce, uspořádání a vybavení jatek;

3° zajištění nezávislosti osoby odpovědné za řádné zacházení se zvířaty;

4° způsobilosti osoby odpovědné za řádné zacházení se zvířaty, pracovníků jatek a osob, které mají nějakou spojitost s usmrcováním zvířat, včetně obsahu a organizace školení a zkoušek, jakož i vydávání, odnímání a pozastavování platnosti osvědčení vydaných v souvislosti se shora uvedeným.

2. Vlámská vláda může schválit zařízení určená pro masové porážení zvířat určených pro soukromou domácí spotřebu a stanovit podmínky porážky mimo jatka v případě zvířat určených pro takovou spotřebu.“

31. Článek 5 napadeného vnitrostátního nařízení stanoví:

„Do téhož zákona naposledy pozměněného zákonem ze dne 7. února 2014 se vkládá článek 45b, který stanoví:

„Odchylně od článku 15 se stanoví, že omračování skotu poráženého zvláštními metodami stanovenými náboženskými obřady může být prováděno bezprostředně po podříznutí hrdla, a to až do dne, kdy vlámská vláda rozhodne, že se ve vztahu k těmto druhům zvířat bude v praxi používat omračení, které je možno zvrátit.“

32. Článek 6 napadeného vnitrostátního nařízení stanoví, že toto nařízení nabylo účinnosti dne 1. ledna 2019.

III. Skutkový stav v původním řízení a předběžná otázka

33. Žalobci v původním řízení podali u Grondwettelijk Hof (Ústavní soud) několik žalob na zrušení napadeného vnitrostátního nařízení.

34. Na podporu uvedených žalob v podstatě uvádějí následující:

– zaprvé porušení nařízení č. 1099/2009 ve spojení se zásadou rovnosti a zákazu diskriminace, jelikož židovští a muslimští věřící jsou zbaveni záruky upravené v čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009, podle níž nelze rituální porážky podmiňovat předchozím omračením, a jelikož napadené vnitrostátní nařízení nebylo v rozporu s čl. 26 odst. 2 nařízení č. 1099/2009 včas oznámeno Komisi;

– zadruhé porušení svobody náboženského vyznání, jelikož židovským a muslimským věřícím je znemožněno jednak porážet zvířata v souladu s předpisy stanovenými jejich náboženstvím a jednak získávat maso pocházející ze zvířat, která byla porážena v souladu s těmito náboženskými předpisy;

– zatřetí porušení zásady odluky církve od státu, jelikož ustanovení napadeného vnitrostátního nařízení stanoví, jakým způsobem musí být prováděny náboženské obřady;

– začtvrté porušení práva na práci a na svobodnou volbu povolání, svobody podnikání a volného pohybu zboží a služeb, jelikož osobám provádějícím rituální porážky je znemožněn výkon jejich povolání, neboť je řezníkům a řeznictvím znemožněno nabízet svým zákazníkům maso, u kterého mohou zaručit, že pochází ze zvířat, která byla porážena v souladu s náboženskými předpisy, a jelikož je narušena hospodářská soutěž mezi jatkami ve Vlámském regionu a jatkami v Regionu Brusel-hlavní město nebo v jiných členských státech Evropské unie, kde je porážka zvířat bez omračení povolena;

– zapáté porušení zásady rovnosti a zákazu diskriminace, jelikož:

s židovskými a muslimskými věřícími je bez objektivního odůvodnění zacházeno stejně jako s osobami, které nepodléhají žádným zvláštním stravovacím pravidlům stanoveným náboženstvím;

s osobami, které zvířata usmrcují při lovu nebo rybolovu nebo v rámci ochrany proti škodlivým organismům, a osobami, které zvířata usmrcují zvláštními metodami stanovenými náboženskými obřady, je bez objektivního odůvodnění zacházeno odlišně, a

s židovskými věřícími na jedné straně, jakož i s muslimskými věřícími na druhé straně je bez objektivního odůvodnění zacházeno stejně.

35. Vlámská a valonská vláda jsou naproti tomu toho názoru, že čl. 26 odst. 2 první pododstavec písm. c) nařízení č. 1099/2009 členským státům výslovně umožňuje se od čl. 4 odst. 4 tohoto nařízení odchýlit⁷.

36. Předkládající soud připomíná, že výjimka z povinnosti provést před porážkou omráčení zvířete, upravená v čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009, je založena na svobodě náboženského vyznání ve smyslu čl. 10 odst. 1 Listiny.

37. Podle názoru předkládajícího soudu se však členské státy mohou od výše uvedené výjimky odchýlit. Článek 26 odst. 2 první pododstavec písm. c) nařízení č. 1099/2009 totiž členským státům umožňuje, aby se od úpravy stanovené v čl. 4 odst. 4 tohoto nařízení odchýlily v souvislosti se zlepšením životních podmínek zvířat. Nejsou přitom stanoveny žádné meze, v jejichž rámci se členské státy musí pohybovat⁸.

38. Předkládající soud upozorňuje na okolnost, že tedy vyvstává otázka, zda lze čl. 26 odst. 2 první pododstavec písm. c) nařízení č. 1099/2009 vykládat v tom smyslu, že členské státy mohou vydat vnitrostátní pravidla ve smyslu pravidel uvedených v napadeném vnitrostátním nařízení, a zda je toto ustanovení při takovémto výkladu slučitelné se svobodou náboženského vyznání zaručenou v čl. 10 odst. 1 Listiny.

39. Předkládající soud dále podotýká, že nařízení č. 1099/2009 stanoví pouze výjimku z povinnosti předchozího omráčení při usmrcování zvířat metodami porážky stanovenými náboženskými obřady, která je vázána na podmínky, zatímco usmrcování zvířat při lovu, rybolovu a při kulturních a sportovních událostech je od této povinnosti dle čl. 1 odst. 3 písm. a) bodu ii) nařízení č. 1099/2009 zcela osvobozeno. V tomto ohledu se předkládající soud táže, zda nařízení č. 1099/2009 nevede k neodůvodněné diskriminaci tím, že členské státy mohou výjimku pro rituální porážku omezit, zatímco usmrcování zvířat bez omráčení při lovu, rybolovu a při kulturních a sportovních událostech je naopak povoleno.

40. Za těchto okolností se Grondwettelijk Hof (Ústavní soud) rozhodl přerušit řízení a položit Soudnímu dvoru následující předběžné otázky:

- „1) Musí být čl. 26 odst. 2 první pododstavec písm. c) [nařízení č. 1099/2009] vykládán v tom smyslu, že členským státům odchýlně od ustanovení čl. 4 odst. 4 tohoto nařízení a za účelem zlepšení životních podmínek zvířat umožňuje vydat taková pravidla, jako jsou pravidla stanovená v [napadeném vnitrostátním nařízení], která jednak stanoví zákaz porážení zvířat bez omráčení, který se vztahuje rovněž na porážku prováděnou v rámci náboženských obřadů, a jednak zavádí pro porážku prováděnou v rámci náboženských obřadů alternativní metodu omračování, která je formulována tak, že omráčení musí být možno zvrátit a že nesmí způsobit smrt zvířete?
- 2) V případě kladné odpovědi na první předběžnou otázku: Porušuje čl. 26 odst. 2 první pododstavec písm. c) nařízení č. 1099/2009 při výkladu ve smyslu první předběžné otázky čl. 10 odst. 1 [Listiny]?
- 3) V případě kladné odpovědi na první předběžnou otázku: Porušuje čl. 26 odst. 2 první pododstavec písm. c) ve spojení s čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009 při výkladu ve smyslu první předběžné otázky články 20, 21 a 22 [Listiny], jelikož pro případ, že jsou k porážce zvířat použity zvláštní metody stanovené náboženskými obřady, je stanovena pouze výjimka z povinnosti provést

7 – Pro podrobnější představení těchto argumentů, jakož i argumentů ostatních účastníků řízení před předkládajícím soudem, viz žádost o rozhodnutí o předběžné otázce v této věci.

8 – Viz bod B.23.2 žádosti o rozhodnutí o předběžné otázce.

omráčení zvířete, která je vázána na podmínky (čl. 4 odst. 4 ve spojení s čl. 26 odst. 2), zatímco pro usmrcování zvířat při lovu, rybolovu a při kulturních a sportovních událostech jsou z důvodů uvedených v odůvodnění tohoto nařízení stanovena pravidla, podle nichž tyto činnosti nespádají do oblasti působnosti tohoto nařízení, resp. podle nichž se na ně nevztahuje povinnost provést při usmrcování omráčení zvířete (čl. 1 odst. 1 druhý pododstavec a čl. 1 odst. 3)?“

IV. Řízení před Soudním dvorem

41. Písemná vyjádření k předběžným otázkám položeným Grondwettelijk Hof (Ústavní soud) byla podána Centraal Israëlitisch Consistorie van België a dalšími, Executief van de Moslims van België a dalšími, Coördinatie Comité van Joodse Organisaties van België. Section belge du Congrès juif mondial et Congrès juif européen VZW, LI, vlámskou a valonskou vládou, Global Action in the Interest of Animals VZW (GAIA), dánskou, finskou a švédskou vládou, Radou Evropské unie, jakož i Evropskou komisí.

42. Na jednání Soudního dvora konaném dne 8. července 2020, Centraal Israëlitisch Consistorie van België a další, Unie Moskeeën Antwerpen VZW, Executief van de Moslims van België a další, Coördinatie Comité van Joodse Organisaties van België. Section belge du Congrès juif mondial et Congrès juif européen VZW, LI, vlámská a valonská vláda, Global Action in the Interest of Animals VZW (GAIA), dánská a finská vláda, Rada a Komise přednesli ústní vyjádření. Pokud jde o finskou vládu, bylo jejímu zástupci umožněno přednést ústní vyjádření prostřednictvím videokonference.

V. Analýza

43. V žádosti o rozhodnutí o předběžné otázce položil Grondwettelijk Hof (Ústavní soud) Soudnímu dvoru tři otázky. Na žádost Soudního dvora se toto stanovisko zaměří na první a druhou otázku položenou předkládajícím soudem v jeho žádosti o rozhodnutí o předběžné otázce.

44. Svou první otázkou Grondwettelijk Hof (Ústavní soud) žádá o výklad čl. 26 odst. 2 prvního pododstavce písm. c) nařízení č. 1099/2009. Předkládající soud se zejména táže na oblast působnosti čl. 26 odst. 2 prvního pododstavce písm. c) nařízení č. 1099/2009 a na to, zda členským státům odchýlně od ustanovení čl. 4 odst. 4 tohoto nařízení a za účelem zlepšení životních podmínek zvířat umožňuje přijmout taková pravidla, jako jsou pravidla stanovená v napadeném vnitrostátním nařízení. V závislosti na poskytnutém výkladu čl. 26 odst. 2 prvního pododstavce písm. c) nařízení č. 1099/2009 se Grondwettelijk Hof (Ústavní soud) ve své druhé otázce táže, zda toto ustanovení unijního práva porušuje čl. 10 odst. 1 Listiny.

45. S ohledem na skutečnost, že jsou první dvě otázky ze své podstaty provázány, mám za to, že bude užitečnější na ně odpovědět současně.

A. Úvodní poznámky

46. Z žádosti o rozhodnutí o předběžné otázce by bylo možno dovozovat, že napadené vnitrostátní nařízení bylo Komisi oznámeno dne 29. listopadu 2017⁹, v souladu s čl. 26 odst. 2 nařízení č. 1099/2009. Ve spisech předložených Soudnímu dvoru bylo uvedeno, že dotčené oznámení bylo učiněno opožděně¹⁰ a že napadené vnitrostátní nařízení je tedy neplatné. V tomto ohledu bych podotkl, že Grondwettelijk Hof (Ústavní soud) ve své žádosti o rozhodnutí o předběžné otázce na

9 – Komise uvádí, že dotčené oznámení bylo provedeno dne 27. listopadu 2018.

10 – V tomto ohledu je nutno uvést, že Grondwettelijk Hof (Ústavní soud) měl v bodě B.22.3 žádosti o rozhodnutí o předběžné otázce za to, že napadené vnitrostátní nařízení bylo Komisi oznámeno včas, jelikož v čl. 26 odst. 2 nařízení č. 1099/2009 a v souladu s článkem 6 téhož vnitrostátního nařízení není stanovena žádná lhůta a napadené nařízení nabylo účinnosti až 1. ledna 2019.

dotčené oznámení výslovně poukázal. Nevyslovil však v tomto ohledu žádnou pochybnost ohledně platnosti napadeného vnitrostátního nařízení. Žádná z položených otázek navíc na tento problém výslovně neodkazuje ani nežádá výklad čl. 26 odst. 2 nařízení č. 1099/2009. Mám tedy za to, zejména není-li ohledně této záležitosti mezi účastníky řízení vedena žádná skutečná polemika, že tento problém nespadá do rámce tohoto řízení.

47. Před Soudním dvorem bylo rovněž do určité míry diskutováno, zda předchozí omračování, které je možno zvrátit a které nezpůsobuje smrt zvířete nebo omračování obratlovců prováděné po podříznutí splňují podmínky zvláštních metod porážky stanovených náboženskými obřady muslimské i židovské víry. V tomto ohledu se názory na tuto problematiku v obou vírách podle všeho poněkud rozcházejí¹¹. Jak jsem zdůraznil ve svém stanovisku ve věci C-243/19, A. v. Veselibas Ministrija¹², světský soud nemůže činit rozhodnutí v záležitostech náboženské ortodoxie: podle mého názoru postačí konstatovat, že existuje významná skupina stoupenců muslimské i židovské víry, pro něž je porážka zvířat bez takového omračení považována za podstatný aspekt nezbytného náboženského obřadu. Navrhuji tedy, aby se z této teze v další analýze vycházelo¹³.

48. Soudní dvůr v každém případě v bodě 51 rozsudku ze dne 29. května 2018, Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen a další (C-426/16, EU:C:2018:335), jasně uvedl, že to, že na tuto otázku existují rozdílné teologické názory, samo o sobě nestačí k tomu, aby rituální porážka popsaná předkládajícím soudem v žádosti o rozhodnutí o předběžné otázce nebyla kvalifikována jako „náboženský obřad“¹⁴.

49. Předkládající soud sice velmi podrobně vysvětlil, že napadené vnitrostátní nařízení bylo přijato po rozsáhlém projednání se zástupci různých náboženských skupin a že vlámský zákonodárce vyvíjel po dlouhou dobu (od roku 2006) značné úsilí, aby sladil cíle spočívající v podpoře dobrých životních podmínek zvířat a současně respektoval ideovou podstatu rituální porážky¹⁵, nicméně v žádosti o rozhodnutí o předběžné otázce uvedl, že napadené vnitrostátní nařízení stanoví zákaz rituálních porážek bez omračení, které byly dříve vnitrostátním právem dovoleny na základě výjimky obsažené v čl. 4 odst. 4 nařízení 1099/2009¹⁶.

11 – Viz též stanoviska generálního advokáta N. Wahla ve věci Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen a další (C-426/16, EU:C:2017:926, body 51 až 54), a ve věci Oeuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs (C-497/17, EU:C:2018:747, body 46 a 47). V bodě 51 svého stanoviska ve věci C-497/17 generální advokát N. Wahl uvedl: „Existují v současnosti na trhu produkty s označením ‚halaľ‘, které pocházejí z porážky zvířat s předchozím omračením. Stejně tak bylo prokazatelně zjištěno, že i v běžném prodeji je distribuováno maso zvířat poražených bez omračení, aniž o tom spotřebitelé byli informováni. [...] V konečném důsledku lze z označení ‚halaľ‘, které je umístěno na produktech, zjistit jen velmi málo o využití omračení při porážce zvířat a případně o zvoleném způsobu omračování.“

12 – Stanovisko generálního advokáta G. Hogana ve věci A. v. Veselibas Ministrija (C-243/19, EU:C:2020:325, bod 5).

13 – Připouštím, že tento přístup – který vychází z nutnosti respektovat různé náboženské názory a tradice, což je nepostradatelnou součástí záruky svobody náboženského vyznání zakotvené v čl. 10 odst. 1 Listiny – může být poněkud obtížné skloubit se skutečností, že čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009 musí být jakožto výjimka z čl. 4 odst. 1 vykládán restriktivně.

14 – Viz též stanovisko generálního advokáta N. Wahla ve věci Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen a další (C-426/16, EU:C:2017:926, bod 57). Viz též společné separátní vótum Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“), které vydali soudci Bratza, Fischbach, Thomassen, Tsatsa-Nikolovska, Panfíru, Levits a Traja ve věci Cha'are Shalom Ve Tsedek v. Francie (ESLP, 20. června 2000, CE:ECHR:2000:0627JUD002741795, § 1), v němž uvedli, že „je sice možné, že v místech, kde je komunita, a zejména náboženská komunita, rozdělena, bude vznikat určité napětí, nicméně to je jeden z nevyhnutelných důsledků nutnosti respektovat pluralitu. V takové situaci je úlohou veřejných orgánů nikoliv odstraňovat jakoukoli příčinu napětí rušením plurality, ale přijmout nezbytná opatření k zajištění toho, aby se konkurenční skupiny vzájemně tolerovaly“. ESLP v rozsudku ze dne 17. března 2014, Vartic v. Rumunsko (CE:ECHR:2013:1217JUD001415008), v § 34 uvedl, že „[s]voboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání se uplatňuje na názory, které vykazují jistou míru přesvědčivosti, vážnosti, soudržnosti a důležitosti [...] ESLP přitom rozhodl, že povinnost neutrality a nestrannosti státu, jak je definována v jeho judikatuře [...], je neslučitelná s jakoukoli pravomocí státu posuzovat legitimitu náboženské víry [...]“.

15 – Tento vstřícný přístup vůči náboženskému přesvědčení dokládají výjimky zakotvené v napadeném vnitrostátním nařízení pro omračování, které je možno zvrátit a které nezpůsobuje smrt zvířete, jakož i omračování skotu po podříznutí.

16 – Předkládající soud v žádosti o rozhodnutí o předběžné otázce uvedl, že z legislativní historie vyplývá, že vlámský zákonodárce vycházel ze zásady, že porážka bez omračení způsobuje utrpení zvířete, kterému lze předejít. Napadeným vnitrostátním nařízením měl tedy zákonodárce v úmyslu podpořit dobré životní podmínky zvířat. Vlámský zákonodárce si byl rovněž vědom toho, že napadené vnitrostátní nařízení má dopady na svobodu náboženského vyznání, a usiloval o nalezení rovnováhy mezi cílem spočívajícím v posílení řádného zacházení se zvířaty na jedné straně a respektováním svobody náboženského vyznání na straně druhé.

B. Článek 4 odst. 1 a 4 nařízení č. 1099/2009 a současná judikatura týkající se těchto ustanovení

50. Nařízení č. 1099/2009 stanoví pravidla upravující mimo jiné usmrcování zvířat chovaných nebo držených pro produkci potravin. Jak vyplývá ze samotného názvu tohoto nařízení i z jeho čl. 3 odst. 1, základním cílem tohoto nařízení je chránit zvířata a ušetřit je zbytečné bolesti, úzkosti nebo utrpení při porážce a souvisejících úkonech.

51. Článek 4 odst. 1 nařízení č. 1099/2009 tedy jednoznačně stanoví, že „zvířata se usmrcují pouze po omráčení“.

52. Podle mého názoru je čl. 4 odst. 1 nařízení č. 1099/2009 základem tohoto nařízení a odráží a konkretizuje jasnou povinnost uloženou první částí článku 13 SFEU Unii i členským státům, a to povinnost plně zohledňovat požadavky na řádné zacházení se zvířaty jako vnímajícími bytostmi. V tomto ohledu Soudní dvůr v bodě 47 rozsudku ze dne 26. února 2019, *Oeuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs* (C-497/17, EU:C:2019:137), uvedl, že vědecké studie prokázaly, že omráčení je technika, která v nejmenší míře zasahuje do dobrých životních podmínek zvířat v okamžiku porážky.

53. Navzdory striktnímu znění čl. 4 odst. 1 nařízení č. 1099/2009 nicméně čl. 4 odst. 4 tohoto nařízení stanoví, že *odchylně* od tohoto pravidla platí, že v případě, že jsou k porážce zvířat použity zvláštní metody stanovené náboženskými obřady, „se požadavky odstavce 1 neuplatňují, pokud k této porážce dochází na jatkách“¹⁷. Článek 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009 tak reaguje na potřebu zaručit právo osob, které vyznávají určitou víru, na zachování základních náboženských obřadů a na konzumaci masa zvířat, která byla poražena způsobem tímto náboženstvím předepsaným.

54. Platnost oprávnění provádět rituální porážky na jatkách zakotvená v čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009 byla Soudním dvorem posuzována, ve světle ustanovení čl. 10 odst. 1 Listiny, v rozsudku ze dne 29. května 2018, *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen a další* (C-426/16, EU:C:2018:335). V bodech 43 až 45 tohoto rozsudku Soudní dvůr připomněl, že podle jeho judikatury zahrnuje právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání chráněné čl. 10 odst. 1 Listiny mimo jiné svobodu projevit své náboženské vyznání nebo přesvědčení sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, bohoslužbou, vyučováním, prováděním náboženských úkonů a zachováváním různých obřadů. Dále je třeba uvést, že Listina chápe pojem „náboženství“ v uvedeném článku široce s tím, že zahrnuje *forum internum*, tedy vyznání jako takové, i *forum externum*, tedy veřejné projevování tohoto vyznání. Soudní dvůr tak dospěl k závěru, že zvláštní metody porážky stanovené náboženským obřadem ve smyslu čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009 spadají do působnosti čl. 10 odst. 1 Listiny jako součást tohoto veřejného projevování náboženské víry¹⁸.

17 – Viz rozsudky ze dne 29. května 2018, *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen a další* (C-426/16, EU:C:2018:335, body 53 a 55 až 57), jakož i ze dne 26. února 2019, *Oeuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs* (C-497/17, EU:C:2019:137, bod 48).

18 – V rozsudku ze dne 14. března 2017, *G4S Secure Solutions* (C-157/15, EU:C:2017:203, bod 27), Soudní dvůr uvedl, že jak plyne z vysvětlení k Listině základních práv (Úř. věst. 2007, C 303, s. 17), právo zaručené v jejím čl. 10 odst. 1 odpovídá právu zaručenému v článku 9 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, podepsané v Římě dne 4. listopadu 1950 (dále jen „EÚLP“), a v souladu s čl. 52 odst. 3 Listiny má stejný smysl a rozsah. Podle ustálené judikatury nepředstavuje EÚLP právní nástroj formálně začleněný do unijního právního řádu, dokud k ní Unie nepřistoupí. Platnost nařízení 1099/2009 tudíž musí být posouzena pouze s ohledem na základní práva zaručená Listinou. Viz rozsudek ze dne 28. července 2016, *Ordre des barreaux francophones et germanophone a další* (C-543/14, EU:C:2016:605, bod 23 a citovaná judikatura).

55. Soudní dvůr měl za to, že výjimka stanovená v čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009, podléhající požadavku, aby porážka probíhala na jatkách¹⁹, nezakazuje rituální porážky zvířat v Unii, ale právě naopak konkretizuje povinnost unijního normotvůrce umožnit porážky zvířat bez omráčení v zájmu zajištění skutečného výkonu svobody náboženského vyznání²⁰.

56. Článek 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009, coby výjimka z pravidla stanoveného v čl. 4 odst. 1 tohoto nařízení, tak připouští praxi rituální porážky, v rámci níž mohou být zvířata usmrcena bez předchozího omráčení, *pouze s cílem zajistit respektování svobody náboženského vyznání*, jelikož tato forma porážky *nemůže zmírnit bolest, úzkost a utrpení zvířat tak účinně, jako porážka, které předchází omráčení*, jež je podle čl. 2 písm. f) tohoto nařízení ve spojení s bodem 20 odůvodnění tohoto nařízení nezbytné pro uvedení zvířat do stavu bezvědomí a znecitlivění, jež může podstatně snížit jejich utrpení²¹.

57. Článek 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009 tak vyjadřuje přání unijního normotvůrce respektovat svobodu náboženského vyznání a právo projevovat své náboženské vyznání nebo přesvědčení bohoslužbou, vyučováním, prováděním úkonů a zachováváním obřadů, jak stanoví článek 10 Listiny, navzdory zbytečnému utrpení, které je způsobováno zvířatům v rámci rituální porážky bez předchozího omráčení²². Toto ustanovení tak podle mého názoru provádí závazek Unie k vytvoření tolerantní, pluralitní společnosti, v níž existují rozdílné a někdy i protichůdné názory a přesvědčení, které je nutno sladit.

58. Z bodů 56 a násl. rozsudku ze dne 29. května 2018, Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen a další (C-426/16, EU:C:2018:335), nicméně jasně plyne, že svoboda provádět porážky bez předchozího omráčení k náboženským účelům může být podřízena splnění určitých neutrálních *technických podmínek nebo požadavků*, které jsou při svém uplatňování nediskriminační a jejich cílem je minimalizovat utrpení zvířat při usmrcování a zajistit zdraví všech spotřebitelů masa a jsou přijímány za účelem organizace a vedení této porážky. Jak již tedy bylo uvedeno, Soudní dvůr měl v bodě 68 rozsudku ze dne 29. května 2018, Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen a další (C-426/16, EU:C:2018:335), za to, že požadavek, aby k takové porážce došlo na jatkách²³, *neomezuje* právo na svobodný výkon náboženského vyznání²⁴.

19 – Tím se rozumí zařízení, které k tomu získalo souhlas od příslušných vnitrostátních orgánů a splňuje pro tyto účely technické požadavky na konstrukci, uspořádání a vybavení stanovené v nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 853/2004 ze dne 29. dubna 2004, kterým se stanoví zvláštní hygienická pravidla pro potraviny živočišného původu (Úř. věst. 2004, L 139, s. 55; Zvl. vyd. 03/45, s. 14, a opravy Úř. věst. 2006, L 203, s. 19, a Úř. věst. 2013, L 160, s. 15).

20 – Rozsudek ze dne 29. května 2018, Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen a další (C-426/16, EU:C:2018:335, bod 56).

21 – Rozsudek ze dne 26. února 2019, Oeuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs (C-497/17, EU:C:2019:137, bod 48). Soudní dvůr v bodě 49 tohoto rozsudku uvedl, že „i když nařízení č. 1099/2009 v bodě 43 odůvodnění upřesňuje, že porážka bez předchozího omráčení vyžaduje přesné proříznutí hrdla ostrým nožem za účelem ‚co největší možné‘ minimalizace utrpení zvířete, použití takové techniky neumožňuje udržet utrpení zvířete ‚na co nejnižší úrovni‘ [...]“.

22 – Viz bod 18 odůvodnění nařízení č. 1099/2009.

23 – Viz obdobně rozsudek ESLP ze dne 27. června 2000, Cha'are Shalom Ve Tsedek v. Francie (CE:ECHR:2000:0627JUD002741795, § 76 a 77), v němž velký senát Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“) konstatoval, že „[...] zavedením výjimky ze zásady předchozího omračování zvířat určených na porážku vnitrostátní právo konkretizovalo pozitivní závazek státu, jehož účelem je zajistit účinné dodržení svobody náboženského vyznání. Nařízení z roku 1980 rozhodně neomezuje výkon této svobody, jeho účelem je naopak neomezený výkon této svobody zakotvit a upravit. Soud má rovněž za to, že skutečnost, že výjimečná pravidla, jejichž cílem je upravit postup rituální porážky, umožňují, aby rituální porážky prováděly pouze osoby, které k tomu mají povolení vydané schválenými náboženskými orgány, nevede sama o sobě k závěru, že došlo k zásahu do svobody projevovat své náboženské vyznání. Soud má stejně jako tato vláda za to, že je v obecném zájmu předcházet neregulovaným porážkám prováděným za pochybných hygienických podmínek, a že je tudíž vhodnější, aby byla rituální porážka, pokud už k ní má dojít, provedena na jatkách kontrolovaných orgány veřejné moci [...]“.

24 – Vzhledem k tomu, že dotčený požadavek *nepředstavoval* omezení ani restriktci svobody náboženského vyznání uznané čl. 10 odst. 1 Listiny, nemusel být tento požadavek zkoumán ve světle trojího kritéria stanoveného v čl. 52 odst. 1 Listiny. Toto kritérium vyžaduje, aby omezení výkonu, mimo jiné, svobody náboženského vyznání bylo i) stanoveno zákonem, ii) respektovalo podstatu této svobody a iii) respektovalo zásadu proporcionality, podle které mohou být omezení zavedena pouze tehdy, pokud jsou nezbytná a pokud skutečně odpovídají cílům obecného zájmu, které uznává Unie, nebo potřebě ochrany práv a svobod druhého. Za určitých okolností sice může být splnění tohoto trojího kritéria obtížné, podle mého názoru je však z odůvodnění Soudního dvora v bodech 58 a násl. rozsudku ze dne 29. května 2018, Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen a další (C-426/16, EU:C:2018:335), zřejmé, že požadavek, aby rituální porážka probíhala na jatkách, by toto trojí kritérium splnil, i kdyby byl takový požadavek považován za omezení.

59. Kromě toho v rozsudku ze dne 26. února 2019, *Oeuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs* (C-497/17, EU:C:2019:137, body 48 až 50), Soudní dvůr v podstatě uvádí, že za účelem umožnění praxe rituální porážky sice může dojít k určitému zásahu do dobrých životních podmínek zvířat, ale výjimka stanovená v čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009 nepřekračuje meze toho, co je *nezbytně nutné* k zajištění respektování svobody náboženského vyznání. Podstata dotčených vyznání se vztahuje i na spotřebu masa pocházejícího ze zvířat poražených v souladu s náboženskými obřady.

60. Navíc je z uvedeného rozsudku podle mého názoru zřejmé, že praxe rituální porážky zvířat bez předchozího omráčení povede za určitých okolností k rozdílnému zacházení s produkty pocházejícími z tohoto rituálu a produkty pocházejícími z porážky provedené způsobem, který respektuje přísnější normy v oblasti dobrých životních podmínek zvířat.

61. Je zřejmé, že čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009 musí být jakožto výjimka z pravidla obsaženého v čl. 4 odst. 1 tohoto nařízení vykládán restriktivně. To je nezbytné k tomu, aby došlo k zajištění co nejširší ochrana zvířat při usmrcování a současně i respektování svobody náboženského vyznání a hlubokého náboženského přesvědčení. Navzdory zjevnému napětí mezi těmito dvěma – někdy vzájemně protichůdnými – cíli je podle mého názoru nejpozoruhodnějším aspektem vzájemného působení těchto ustanovení nařízení č. 1099/2009 ono velmi striktní vyjádření použité v čl. 4 odst. 1 tohoto nařízení a rozsah tam obsaženého zákazu. Naproti tomu výjimka stanovená v čl. 4 odst. 4 nepodléhá žádným konkrétním ani výslovným omezením nad rámec požadavku, aby dotčená porážka byla stanovena náboženským obřadem a došlo k ní na jatkách²⁵.

62. V této souvislosti nemohu pominout skutečnost, že slova „v případě, že jsou k porážce zvířat použity zvláštní metody stanovené náboženskými obřady“, obsažená v čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009 jsou bohužel vágní, a lze je tedy vykládat široce na úkor dobrých životních podmínek zvířat²⁶. Ochrana dobrých životních podmínek zvířat zamýšlená v článku 13 SFEU musí být unijním normotvůrcem samozřejmě přiznána skutečná váha a význam. Přestože musí za určitých okolností ustoupit ještě základnějšímu cíli, jímž je zajištění náboženské svobody a víry, měly by být tyto okolnosti samy vymezeny jasně a přesně. Lze si oprávněně klást otázku, zda jsou všechny produkty pocházející ze zvířat poražených pod záminkou výjimky zakotvené v čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009 skutečně určeny ke spotřebě osobami, které takovou porážku vyžadují k tomu, aby vyhověly požadavkům svého náboženského vyznání. Ve spise vedeném u Soudního dvora jsou založeny důkazy, které svědčí o tom, že produkty pocházející ze zvířat poražených bez předchozího omráčení jsou určeny ke spotřebě veřejností, která o této skutečnosti neví, ani takovou porážku nevyžaduje k tomu,

25 – Tím nechci tvrdit, že rituální porážka nepodléhá žádným jiným podmínkám dle nařízení č. 1099/2009 za účelem omezení utrpení zvířat při usmrcování. Jak uvedl generální advokát N. Wahl ve svém stanovisku ve věci *Oeuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs* (C-497/17, EU:C:2018:747, body 79 a 80), rituální porážky zvířat v souladu s čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009 musí být „prováděny za podmínek, jež zaručují omezení utrpení zvířat. V bodě 2 odůvodnění nařízení č. 1099/2009 se v této souvislosti mimo jiné uvádí, že „[p]rovozovatelé podniků nebo osoby podílející se na usmrcování zvířat by měli učinit nezbytná opatření, aby zabránili bolesti a minimalizovali úzkost a utrpení zvířat při porážení či usmrcování, s přihlédnutím k osvědčeným postupům v dané oblasti a k metodám povoleným podle tohoto nařízení“. V bodě 43 odůvodnění uvedeného nařízení se uvádí, že „[p]orážka bez omráčení vyžaduje přesné proříznutí hrdla ostrým nožem za účelem minimalizace utrpení“. Mimoto v souladu s čl. 9 odst. 3 a čl. 15 odst. 2 prvním pododstavcem téhož nařízení musí být zvířata jednotlivě znehybněna až od okamžiku, kde je „osoba pověřená omráčením nebo vykrvením připravena zvíře co nejrychleji omráčit nebo vykřvit“. Konečně v čl. 5 odst. 2 nařízení č. 1099/2009 se stanoví, že „[p]okud jsou pro účely čl. 4 odst. 4 zvířata usmrcena bez předchozího omráčení, provádějí osoby odpovědné za porážení systematické kontroly, jejichž cílem je zajistit, aby zvířata nevykazovala žádné známky vědomí nebo citlivosti před svým uvolněním ze znehybnovacího zařízení a nevykazovala žádné známky života před opracováním nebo napařením“.

26 – To platí zejména v případě, kdy se jedná o výjimku z velmi přísného a jednoznačného pravidla obsaženého v čl. 4 odst. 1 nařízení č. 1099/2009.

aby vyhověla jakýmkoli stravovacím pravidlům stanoveným náboženstvím²⁷. Je dokonce docela dobře možné, že jsou i spotřebitelé, kteří by z důvodu svého náboženského přesvědčení, svědomí nebo morálky proti konzumaci takovýchto produktů, s ohledem na zbytečné utrpení, které musí dotčená zvířata snášet, protestovali.

63. Navzdory jasnému znění čl. 4 odst. 1 nařízení č. 1099/2009 je obtížné vyvodit jiný závěr, než že unijní spotřebitel bude mít jistotu, že živočišné produkty jsou v souladu s čl. 4 odst. 1 nařízení č. 1099/2009, pouze pokud bude konzumovat produkty označené ekologickým logem Evropské unie. Smyslem shora uvedeného je zdůraznit, že členské státy jsou sice povinny respektovat hluboké náboženské přesvědčení stoupenců muslimské a židovské víry tím, že umožňují takovou rituální porážku zvířat, ale tyto členské státy mají rovněž povinnosti týkající se dobrých životních podmínek těchto vnímajících tvorů. Konkrétně pak taková situace, kdy je dovoleno, aby maso vyrobené porážkou zvířat prováděnou v souladu náboženskými obřady jednoduše vstupovalo do obecného potravinového řetězce, aby bylo konzumováno zákazníky, kteří nevědí – a nebyli upozorněni na to –, jakým způsobem byla tato zvířata poražena, by nebyla v souladu se smyslem ani se zněním článku 13 SFEU.

64. Ze spisu vedeného u Soudního dvora plyne, že stále více členských států se snaží různými způsoby podmiňovat nebo omezovat rozsah výjimky zakotvené v čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009. Takové výhrady nebo omezení zahrnují zákaz porážky zvířat bez omráčení nebo zákaz porážky zvířat bez omráčení, které buď předchází (a je možno jej zvrátit), nebo následuje po podříznutí, a to zejména na základě čl. 26 odst. 2 prvního pododstavce písm. c) uvedeného nařízení.

65. Jádrem projednávané žádosti o rozhodnutí o předběžné otázce, k němuž se nyní dostávám, je právě legitimita této praxe ve světle ustanovení nařízení č. 1099/2009, a zejména čl. 26 odst. 2 prvního pododstavce písm. c) tohoto nařízení.

C. Článek 26 odst. 2 první pododstavec písm. c) nařízení č. 1099/2009

66. Odstavce 1 a 2 článku 26 nařízení č. 1099/2009 umožňují členským státům ponechat v platnosti nebo přijmout vnitrostátní pravidla, jejichž cílem je zajištění rozsáhlejší ochrany zvířat²⁸ při usmrcování, než stanoví pravidla obsažená v uvedeném nařízení. Článek 26 odst. 2 první pododstavec písm. c) nařízení č. 1099/2009 *de facto* stanoví, že členské státy mohou přijmout pravidla zajišťující rozsáhlejší ochranu zvířat při usmrcování týkající se porážení a omračování²⁹ zvířat v souladu s čl. 4 odst. 4 tohoto nařízení.

27 – Komise například ve svém vyjádření předloženém Soudnímu dvoru uvedla, že statistiky týkající se porážky zvířat ve Vlámku v letech 2010 až 2016, které byly předloženy v průběhu legislativního postupu vedoucího k přijetí napadeného vnitrostátního nařízení, „podle všeho jasně ukazují, že velké procento masa pocházejícího z rituálních porážek bez omráčení se pravděpodobně dostalo do běžného potravinového řetězce, který samozřejmě žádnému náboženskému ‚požadavku‘ nepodléhá“. Komise rovněž uvedla, že důvody jsou ekonomické, neboť masný průmysl na jatkách má zájem na tom, aby stanovení konečného místa určení masa pocházejícího ze zvířete poraženého bez omráčení bylo i nadále co nejvolnější a aby byly například některé levnější části zvířete nabízeny na trhu halal (například ve formě klobásek merguez), zatímco jiné, dražší části (například filet) skončí v běžném potravinovém řetězci. Podle Komise navíc obecně platí, že je přibližně polovina poraženého zvířete odmítnuta jako nesplňující požadavky košer masa, takže toto maso velmi pravděpodobně skončí v běžném potravinovém řetězci.

28 – Tyto pojmy nejsou definovány. Nemám však pochybnosti o tom, že tím, že napadené vnitrostátní nařízení požaduje předchozí omračování zvířat, které lze zvrátit, nebo omračování skotu po podříznutí, poskytuje toto napadené vnitrostátní nařízení širší ochranu, než jakou poskytuje čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009, a v zásadě tedy spadá do rámce čl. 26 odst. 2 prvního pododstavce písm. c) tohoto nařízení.

29 – Viz použití slov „souvisající úkony“. Podotýkám, že tento výraz, který odkazuje i na manipulaci se zvířetem v okamžiku porážky, má velmi široký rozsah a rozhodně se neomezuje, ani není primárně zaměřen na „omračování“ zvířat.

67. Domnívám se, že samotné znění čl. 26 odst. 2 prvního pododstavce písm. c) nařízení č. 1099/2009 *nezamýšlí* odstranění praxe rituální porážky členskými státy nebo nastolení situace s obdobnými účinky³⁰. To je zřejmé ze znění výjimky obsažené v čl. 4 odst. 4 tohoto nařízení, která je sama koncipována jako ustanovení na ochranu svobody náboženského vyznání. Obecné znění čl. 26 odst. 2 nelze vykládat tak, aby zasahovalo do zvláštních ustanovení čl. 4 odst. 4.

68. Naopak čl. 26 odst. 2 první pododstavec písm. c) nařízení č. 1099/2009 tuto výjimku zachovává, přičemž současně dovoluje, v souladu se zásadou subsidiarity a za účelem zohlednění citlivosti k otázkám řádného zacházení se zvířaty na vnitrostátní úrovni, aby členské státy přijaly dodatečná nebo přísnější vnitrostátní pravidla nad rámec výslovného požadavku dle čl. 4 odst. 4 tohoto nařízení, dle kterého musí být porážka zvířat podléhající zvláštním metodám porážky stanoveným náboženskými obřady prováděna na jatkách.

69. Tato dodatečná pravidla by mohla zahrnovat například požadavek na přítomnost kvalifikovaného veterinárního lékaře po celou dobu trvání rituální porážky (kromě požadavků týkajících se pracovníka pro řádné zacházení se zvířaty obsažených v článku 17 nařízení č. 1099/2009) a požadavek, aby osoba provádějící danou konkrétní formu porážky byla odpovídajícím způsobem zaškolená, dále pravidla týkající se povahy, velikosti a ostrosti používaného nože, jakož i požadavek na to, aby byl k dispozici i druhý nůž v případě, že během porážky dojde k poškození toho prvního.

70. K přijetí přísnějších pravidel podle čl. 26 odst. 2 prvního pododstavce písm. c) nařízení č. 1099/2009 členskými státy tedy musí dojít *v rámci výjimky stanovené v čl. 4 odst. 4 tohoto nařízení a při plném zohlednění její povahy*. To však neznamená, že by členské státy mohly využít oprávnění stanoveného v čl. 26 odst. 2 nařízení č. 1099/2009 takovým způsobem, který by ve skutečnosti zmařil výjimku stanovenou v čl. 4 odst. 4 tohoto nařízení, tedy výjimku, jejímž účelem ostatně v konečném důsledku bylo, aby byla respektována náboženská svoboda těch stoupenců židovské a muslimské víry, pro něž byla rituální porážka zvířat klíčovým prvkem jejich náboženských tradic, praktik a vlastně i jejich identity.

71. Bod 18 odůvodnění nařízení č. 1099/2009 totiž vysvětluje, že možnost členských států ponechat v platnosti nebo přijmout přísnější vnitrostátní pravidla odráží vůli unijního normotvůrce „ponechat určitou úroveň subsidiarity na každém členském státě“, *avšak současně zachovat výjimku z omračování zvířat před porážkou obsaženou v čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009*³¹.

72. Článek 26 odst. 2 první pododstavec písm. c) nařízení č. 1099/2009 tak umožňuje přijetí přísnějších vnitrostátních předpisů za účelem ochrany dobrých životních podmínek zvířat za podmínky, že nebude zasazeno do „jádra“ dotčené náboženské praxe, a sice rituální porážky. Neopravňuje tedy členské státy k tomu, aby porážku zvířat v podobě stanovené náboženskými obřady a výslovně povolené čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009 zakázaly³².

30 – Čímž by byl ohrožen užitečný účinek výjimky stanovené v čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009.

31 – Viz rovněž bod 57 odůvodnění nařízení č. 1099/2009, který odkazuje na skutečnost, že „je vhodné umožnit členským státům *určitou míru pružnosti*, aby ponechaly v platnosti nebo v určitých konkrétních oblastech přijaly přísnější vnitrostátní pravidla“. Kurzivou zvýraznil autor stanoviska.

32 – Navíc i přes značné úsilí vyvinuté vlámským zákonodárcem vedené snahou co možná nejvíce vyjít vstříc postojům muslimských a židovských společenství zavedením výjimek týkajících se předchozího omračení, které je možno zvrátit a které nezpůsobuje smrt zvířete, nebo omračení po podříznutí v případě skotu, je ze spisu, který má Soudní dvůr k dispozici, zřejmé, že podmínky ověření této skutečnosti předkládajícím soudem, že řešením dosaženým tímto vstřícným přístupem nejsou, dle názoru některých zástupců těchto společenství, naplněny klíčové zásady dotčených náboženských obřadů.

73. Podle mého názoru by jakýkoliv jiný výklad čl. 26 odst. 2 prvního pododstavce písm. c) nařízení č. 1099/2009 byl v rozporu se samotným zněním dotčeného ustanovení³³ a jasným úmyslem unijního normotvůrce³⁴, a nadto by představoval omezení svobody náboženského vyznání zaručené čl. 10 odst. 1 Listiny a vyžadoval by výslovné a podrobné odůvodnění v souladu s trojím kritériem stanoveným v čl. 52 odst. 1 Listiny. V této souvislosti postačí podotknout, že takové odůvodnění v nařízení č. 1099/2009 chybí.

74. Vzhledem k tomu, že odůvodnění nařízení č. 1099/2009 i legislativní znění samotného čl. 4 odst. 4 jasně nasvědčují vůli zachovat rituální porážku zvířat, je účelem dodatečné pravomoci přiznané členským státům na základě ustanovení čl. 26 odst. 2 prvního pododstavce písm. c) nařízení č. 1099/2009³⁵ ve vztahu k porážení zvířat v souladu s čl. 4 odst. 4 jednoduše to, aby bylo členským státům umožněno přijmout taková dodatečná opatření, která budou případně považovat za vhodná a která budou určena k podpoře dobrých životních podmínek těchto zvířat.

75. Opakovaně je tedy nutno uvést, že tato dodatečná opatření nezahrnují zákaz rituální porážky bez předchozího omráčení nebo omráčení po podříznutí, neboť takový zákaz by představoval popření samotné povahy výjimky stanovené v čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009. To by následně ohrozilo samotnou podstatu náboženských záruk obsažených v čl. 10 odst. 1 Listiny ve vztahu k těm stoupencům židovství nebo islámu, pro něž, jak bylo vysvětleno, mají tyto náboženské rituály hluboký osobní náboženský význam. Mám tedy za to, že v souladu s čl. 26 odst. 2 prvním pododstavcem písm. c) nařízení č. 1099/2009 a v souladu s rozsudkem ze dne 29. května 2018, Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen a další (C-426/16, EU:C:2018:335), mohou členské státy například přijmout technické podmínky nebo požadavky³⁶, jejichž cílem je minimalizovat utrpení zvířat při usmrcování a podporovat jejich dobré životní podmínky nad rámec požadavku stanoveného v čl. 4 odst. 4 tohoto nařízení, aby byla rituální porážka prováděna na jatkách.

76. Nepovažuji za přínosné spekulovat o tom, jaký druh opatření by členské státy mohly na základě čl. 26 odst. 2 prvního pododstavce písm. c) nařízení č. 1099/2009, resp. na jakémkoliv jiném právním základě, legálně přijmout, neboť tato otázka zjevně překračuje rámec tohoto řízení, a nebyla tedy v tomto kontextu předmětem žádné skutečné polemiky³⁷. Soudnímu dvoru nepřísluší poskytovat poradní stanoviska k této záležitosti. Postačí jednoduše konstatovat, že toto oprávnění není natolik široké, aby zakazovalo rituální porážku bez omráčení způsobem zamýšleným v projednávané věci vlámským zákonodárcem.

33 – A tedy *contra legem*.

34 – Bod 18 odůvodnění nařízení č. 1099/2009 uvádí, že „[v] tomto nařízení je proto respektována svoboda náboženského vyznání a právo projevat své náboženské vyznání [...], jak stanoví článek 10 Listiny [...]“.

35 – A ostatně i zásada subsidiarity. Je zřejmé, že unijní normotvůrce nezamýšlel úplnou harmonizaci této konkrétní otázky.

36 – Ze spisu, který má Soudní dvůr k dispozici, vyplývá, že mnohé členské státy vykládají pojmy „rozsáhlejší ochrana“ nebo „přísnější vnitrostátní předpisy“ tak, že jim umožňují uložit dodatečné technické požadavky na způsob, jakým jsou zvířata porážena, především stanovením požadavku na předchozí omráčení nebo na omráčení provedené po podříznutí. Domnívám se, že takováto rozsáhlejší ochrana nebo zmíněná pravidla se mohou týkat i opatření, která nejsou zaměřena konkrétně na způsob, jakým jsou jednotlivá zvířata porážena, ale spíše na opatření, jejichž cílem je zajistit, aby počet zvířat poražených v souladu s výjimkou stanovenou v čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009 nepřekročil meze toho, co je nezbytné k uspokojení stravovacích potřeb určitých náboženských skupin. V tomto ohledu připouštím, že mezi čl. 4 odst. 4 a čl. 26 odst. 2 prvním pododstavcem písm. c) nařízení č. 1099/2009 existuje určitá míra koncepční souvislosti. To je nepochybně způsobeno poněkud vágní povahou čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009. Je však zřejmé, že podstata těchto obřadů – které jsou pro mnoho stoupenců muslimské i židovské víry klíčovou součástí jejich náboženské tradice a praxe – musí být dle nařízení č. 1099/2009, vykládaného s odkazem na čl. 10 odst. 1 Listiny, chráněna.

37 – Příklady takových technických opatření byly nastíněny v bodě 69 tohoto stanoviska. Označování dotčených produktů za účelem jasného informování spotřebitelů o tom, že maso pochází ze zvířete, které nebylo omráčeno, může rovněž představovat žádoucí legislativní změnu. Uvedení, že maso je košer nebo halal, je určeno pouze určitým náboženským skupinám, nikoli všem spotřebitelům produktů pocházejících ze zvířat, a jako takové tedy není podle mého názoru v tomto ohledu dostačující. Viz body 80 a 81 tohoto stanoviska.

77. Můj dílčí závěr je tedy takový, že čl. 26 odst. 2 první pododstavec písm. c) nařízení č. 1099/2009 ve spojení s čl. 4 odst. 1 a 4 tohoto nařízení musí být s přihlédnutím k článku 10 Listiny a článku 13 SFEU vykládán v tom smyslu, že neumožňuje členským státům přijmout pravidla, která jednak stanoví zákaz porážení zvířat bez omráčení, který se vztahuje rovněž na porážku prováděnou v rámci náboženských obřadů, a jednak pro porážku prováděnou v rámci náboženských obřadů zavádí alternativní metodu omračování, která je formulována tak, že omráčení musí být možno zvrátit a že nesmí způsobit smrt zvířete.

78. Při posuzování položených otázek nevyšly najevo žádné okolnosti, které by mohly mít dopad na platnost čl. 26 odst. 2 prvního pododstavce písm. c) nařízení č. 1099/2009 s přihlédnutím k čl. 10 odst. 1 Listiny.

79. Tyto závěry nejsou dotčeny skutečností, že židovská a muslimská společenství by – v podstatě v každém případě – vždy měla možnost košer, resp. halal maso dovážet. Ponechám-li stranou skutečnost, že spoléhání se na takové dovozy by bylo poněkud nejisté – Soudní dvůr byl například na jednání konaném dne 8. července 2020 informován o tom, že některé členské státy, jako je Spolková republika Německo a Nizozemské království, uložily zákazy vývozu ve vztahu k takovým masným produktům –, stěží by mohlo jít o uspokojivé řešení, pokud by takový přístup zvolil každý členský stát. Skutečností zůstává, že podstata práva zaručeného čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009 se použije bez výhrad v každém členském státě a pravomoc přijmout dodatečná pravidla v souladu s čl. 26 odst. 2 prvním pododstavcem písm. c) tohoto nařízení nemůže do této podstaty zasahovat.

80. Řízení v projednávané věci nicméně svým způsobem upozorňuje na slabou stránku stávající právní úpravy. Mají-li být požadavky článku 13 SFEU považovány za požadavky ukládající členským státům skutečné povinnosti (a já se domnívám, že za takové považovány být musí), pak unijnímu normotvůrci přísluší, aby přinejmenším zajistil, že bude vůči všem spotřebitelům dáno jasně a jednoznačně najevo, že určité produkty pochází ze zvířat usmrčených bez předchozího omráčení.

81. Takový přístup, který je *nestranný a nediskriminační*, umožní tím, že bude poskytovat dodatečné informace *všem spotřebitelům* prostřednictvím sledovatelnosti a označování produktů pocházejících ze zvířat, těmto spotřebitelům činit svobodná a informovaná rozhodnutí ve vztahu ke konzumaci těchto produktů³⁸. To by navíc podpořilo řádné zacházení se zvířaty tím, že by omezilo utrpení zvířat při usmrcování, přičemž by byla současně chráněna svoboda náboženského vyznání³⁹.

D. Článek 26 odst. 4 nařízení č. 1099/2009

82. Oprávnění členských států přijímat dodatečná nebo přísnější vnitrostátní pravidla je kromě toho *rovněž* podmíněno nebo omezeno ustanovením čl. 26 odst. 4 nařízení č. 1099/2009. To stanoví, že tato vnitrostátní pravidla nesmí bránit volnému pohybu produktů živočišného původu pocházejících ze zvířat usmrčených v jiném členském státě, kde není ochrana natolik rozsáhlá. Jak tedy uvádí bod 57 odůvodnění nařízení č. 1099/2009, širší ochrana zvířat při usmrcování je povolena za podmínky, že nebude dotčeno fungování vnitřního trhu.

38 – Obdobně viz čl. 3 odst. 1 nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1169/2011 ze dne 25. října 2011 o poskytování informací o potravinách spotřebitelům, o změně nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1924/2006 a (ES) č. 1925/2006 a o zrušení směrnice Komise 87/250/EHS, směrnice Rady 90/496/EHS, směrnice Komise 1999/10/ES, směrnice Evropského parlamentu a Rady 2000/13/ES, směrnic Komise 2002/67/ES a 2008/5/ES a nařízení Komise (ES) č. 608/2004 (Úř. věst. 2011, L 304, s. 18), který stanoví, že „[p]oskytování informací o potravinách usiluje o vysokou úroveň ochrany zdraví a zájmů spotřebitelů poskytnutím základu, který konečnému spotřebiteli umožní informovaný výběr potravin a jejich bezpečné použití, se zvláštním ohledem na zdravotní, hospodářská, environmentální, *sociální a etická hlediska*“. Kurzivou zvýraznil autor stanoviska. Úloha etických hledisek při označování potravin v rámci nařízení č. 1169/2011 byla Soudním dvorem posuzována v rozsudku ze dne 12. listopadu 2019, Organisation juive européenne a Vignoble Psagot (C-363/18, EU:C:2019:954), i mnou v mém stanovisku předneseném v uvedené věci (C-363/18, EU:C:2019:494).

39 – Těch, jejichž náboženské vyznání vyžaduje rituální porážku, i těch, kteří mají z důvodu svého náboženského přesvědčení, svědomí nebo morálky proti porážce zvířat bez omráčení námitky.

83. Předkládající soud v žádosti o rozhodnutí o předběžné otázce uvedl, že vlámský zákonodárce měl za to, „že napadené vnitrostátní nařízení nemá žádný dopad na možnost věřících získávat maso pocházející ze zvířat poražených způsobem stanoveným náboženskými obřady, jelikož žádné ustanovení nezakazuje dovoz takového masa do Vlámského regionu“.

84. Mám za to, že požadavek stanovený v čl. 26 odst. 4 nařízení č. 1099/2009, podle něhož pravidla přijatá členskými státy na základě čl. 26 odst. 2 prvního pododstavce písm. c) nařízení č. 1099/2009 nesmí ztěžovat fungování vnitřního trhu, nic nemění na skutečnosti, že opatření přijatá členskými státy na základě posledně uvedeného ustanovení *musí působit* v rámci výjimky stanovené v čl. 4 odst. 4 uvedeného nařízení a být s ní plně v souladu. Skutečnost, že živočišné produkty, které jsou v souladu se zvláštními metodami porážky stanovenými náboženskými obřady, mohou být získány z jiného členského státu, tedy sama o sobě nedodržení požadavků čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009 nezhojí.

85. Je pravda, že ESLP dospěl ve věci Cha'are Shalom Ve Tsedek v. Francie (ESLP, 20. června 2000, CE:ECHR:2000:0627JUD002741795) k závěru, že k zásahu do svobody projevovat náboženské vyznání by došlo *pouze* tehdy, pokud by nezákonnost provádění rituální porážky *znemožnila konzumaci masa pocházejícího ze zvířat poražených v souladu s příslušnými náboženskými předpisy*. Podle ESLP tak nedochází k zásahu do svobody projevovat náboženské vyznání, pokud lze maso slučitelné s náboženskými předpisy dané osoby jednoduše získat z jiného státu⁴⁰.

86. Právo zaručené v čl. 10 odst. 1 Listiny sice odpovídá právu zaručenému v článku 9 EÚLP, úmluvy, jejímiž signatáři jsou všechny členské státy, a v souladu s čl. 52 odst. 3 Listiny má toto právo stejný smysl a rozsah, nicméně je zřejmé, že unijní normotvůrce tím, že přijal čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009 a závazně určil, že článek 26 tohoto nařízení musí působit v mezích čl. 4 odst. 4, zamýšlel přiznat konkrétnější ochranu svobodě náboženského vyznání, než jaká mohla být případně požadována článkem 9 EÚLP.

87. Podle mého názoru nelze ignorovat skutečnost, že zachování náboženských obřadů spočívajících v porážce zvířat je často obtížně slučitelné s moderními pojetími řádného zacházení se zvířaty. Výjimka zakotvená v čl. 4 odst. 4 je nicméně politickou volbou, kterou byl unijní normotvůrce nepochybně oprávněn učinit. Z toho vyplývá, že Soudní dvůr nemůže připustit, aby se tato výslovná politická volba stala bezobsažnou tím, že jednotlivé členské státy podniknou konkrétní kroky ve jménu řádného zacházení se zvířaty, které by ve svém důsledku tuto výjimku stanovenou ve prospěch některých věřících věcně zmařily. Nic ze shora uvedeného však nečiní článek 26, a zejména čl. 26 odst. 2 první pododstavec písm. c), nařízení č. 1099/2009 neslučitelným s čl. 10 odst. 1 Listiny.

40 – Ve svém menšinovém vótu ve věci Cha'are Shalom Ve Tsedek v. Francie (ESLP, 20. června 2000, CE:ECHR:2000:0627JUD002741795) dospěli soudci Bratza, Fischbach, Thomassen, Tsatsa-Nikolovska, Panžiru, Levits a Traja k závěru, že pouhá skutečnost, že souhlas s prováděním rituální porážky již byl jednomu církevnímu společenství udělen, nezbavuje francouzské orgány povinnosti pečlivě přezkoumat každou pozdější žádost podanou jinými církevními společenstvími vyznávajícími stejnou víru. Měli za to, že odmítnutí udělení souhlasu sdružení, které žádost podalo, když by byl tento souhlas současně udělen jinému sdružení, čímž by tomuto jinému sdružení bylo přiznáno výhradní právo udělovat pověření osobám provádějícím rituální porážky, by vedlo k tomu, že by nebyl zajištěn náboženský pluralismus či rozumný vztah proporcionality mezi použitými prostředky a sledovaným cílem. Skutečnost, že „glatt“ maso (poražené zvíře nesmí být nečisté) by mohlo být do Francie dováženo z Belgie, navíc podle jejich názoru neumožňuje vyvodit závěr, že nedošlo k zásahu do práva praktikovat náboženství dané osoby prováděním obřadu rituální porážky. Konstatovali, že možnost získat takové maso jinými prostředky je pro účely posouzení rozsahu jednání nebo opominutí na straně státu, jehož cílem je omezit výkon práva na svobodu náboženského vyznání, irrelevantní.

VI. Závěry

88. Navrhuji tedy odpovědět na první a druhou otázku položenou Grondwettelijk Hof (Ústavní soud, Belgie) následovně:

„Článek 26 odst. 2 první pododstavec písm. c) nařízení Rady (ES) č. 1099/2009 ze dne 24. září 2009 o ochraně zvířat při usmrcování ve spojení s čl. 4 odst. 1 a 4 tohoto nařízení musí být s přihlédnutím k článku 10 Listiny základních práv Evropské unie a článku 13 SFEU vykládán v tom smyslu, že členským státům není dovoleno přijmout pravidla, která stanoví zákaz porážení zvířat bez omráčení, který se vztahuje rovněž na porážku prováděnou v rámci náboženských obřadů, a jednak pro porážku prováděnou v rámci náboženských obřadů zavádí alternativní metodu omračování, která je formulována tak, že omráčení musí být možno zvrátit a že nesmí způsobit smrt zvířete.

Při posuzování položených otázek nevyšly najevo žádné okolnosti, které by mohly mít dopad na platnost čl. 26 odst. 2 prvního pododstavce písm. c) nařízení č. 1099/2009 s ohledem na čl. 10 odst. 1 Listiny.“